

ভীষ্মବ শବ-শୟା

(স্কুলীয়া ছাত্রব উপযোগী চমু বাটক)

শ্রীমথুবানାথ বকরা

১০৭ ৮
A 1D

১০৭ ৮
১০৭ ৮
২০১১-১২

ভীষ্মৰ শৰ-শয্যা

(স্কুলীয়া ছাত্ৰৰ উপযোগী চমু নাটক)

লিখক

শ্ৰীমধুৰানাত্ৰ বৰুৱা

যোৰহাট।

আগষ্ট, ১৯৪৮ চন।

প্ৰকাশক,

বৰকটকী কোম্পানী

যোৰহাট।

২য় সংস্কৰণ।

মূল্য—৫০ অনা।

অসম ক্লাব চাৰ্ভি

(কলমৰ লৈ লিখা হৈছে)

ঘোষণাট অসমদা প্ৰিণ্টিং হাউচত,
শ্ৰীগোবীচৰণ বৰকটকীৰ দ্বাৰা ছাপা কৰা হ'ল।
১৯৬০ চন।

পাতনি

১৯২৬ চনৰ চিলং হাইস্কুলত পঢ়া অসমীয়া ছাত্ৰসকলে এখন অভিনয় কৰিবৰ বাবে স্কুলৰ হেড মাষ্টৰৰ পৰা অনুমতি বিচাৰে। হেড মাষ্টৰে অনুমতি দিলে হয় কিন্তু হুকুম দিলে যে কোনো ছাত্ৰে তিৰোতাৰ ভাও লব নোৱাৰিব। শ্ৰীমান ভবানীকান্ত বৰুৱা প্ৰমুখ্যে কেইবাজনো ছাত্ৰই মোক তেনে ধৰণৰ এখন নাটক বাচি দিবলৈ কোৱাত বিমোহিত পৰিহে এই নাটকখনি লিখিবলৈ লৈছিলো। কবলৈ গলে নাটক লিখা এয়ে মোৰ প্ৰথম চেষ্টা। চিলঙৰ “অসম ক্লাব”ত সকলো অসমীয়া ছাত্ৰই মিলি এই নাটকখনি প্ৰথম অভিনয় কৰিবলৈ লয়। অভিনয় কৰি ছাত্ৰসকলে দৰ্শকসকলৰ মনত সন্তোষ দিব পাৰিছিল। নাটকখনৰ এটা নকল হাতেলিখা অবস্থাতে বহুদিন পৰি আছিল। শ্ৰীমান ধ্যানদাচৰণ শৰ্মা বোপাই নাটকখন দেখি সৰু সৰু লৰাবিলাকৰ বাবে উপযোগী হ'ব বুলি ছাপা কৰাৰ নিমিত্তে মোক বৰকৈ কৈ তেওঁ নিজেই পুথিখন ছাপা কৰিবৰ বাবে নকল কৰি দিয়ে আৰু শ্ৰীমান গোবীচৰণ বৰকটকী বোপাই কিতাপখন ছাপা কৰিবলৈ ভাৱ লোৱাত বাইজৰ আগলৈ উলিয়াই দিবলৈ সুবিধা হয়। সেইবাবে সকলোটলৈকে মোৰ আন্তৰিক ধন্যবাদ জনাইছো।

প্ৰথম চেষ্টাত ভুল-ভ্ৰান্তি অনেক হ'ব পাৰে, আশাকৰো গুণগ্ৰাহী পাঠক সকলে এই দোষ ক্ষমা কৰিব। ইতি—

চিলং, }
২২/১২/৪৭

শ্ৰীমথুবানাত বৰুৱা।

শ্রীমান ভবাণীকান্ত বৰুৱা, বি, এ,

চিলং।

মৰমৰ অকণ,

মৰমৰ চিন স্বৰূপে তোমাৰ উদগণিতে হোৱা এই
হৃদ নাটকখনি তোমাৰ হাততে দিলো। ইতি—

কাৰান, চিলং।

১৮৮৮

তোমাৰ,

মথুৰ।

ভীষ্মৰ শৰ-শয্যা

প্ৰথম অঙ্ক।

প্ৰথম দৃশ্য।

ৰাজসভা।

[ছৰ্যোধান, অশ্বখামা, ভীষ্ম আৰু ৰজাসকল]

ছৰ্যোধান—সেনাপতি! সকলো শূনিছাই নহয়, কাইলৈ পুৱাতে
যুদ্ধ আৰম্ভ হব লাগে।

দূত—মহাৰাজ! ৰাজদুৱাৰত শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুন বৈ আছে,
ৰাজসভালৈ আহিবলৈ অনুমতি বিচাৰিছে।

ছৰ্যোধান—যা দূত, বেগেতে মাতি আন। (দূতৰ প্ৰস্থান)
বোধকৰোঁ যুদ্ধ কৰিবলৈ ভয় কৰি সন্ধিৰ প্ৰস্তাৱ লৈ
আহিছে। বাক দেখা যাওক। (শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ
প্ৰবেশ, সকলোৱে উঠি সন্মুখীন হোৱা আৰু বহিবলৈ আসন
আগবঢ়ায়।) তোমালোক দুজন অসময়ত ইয়ালৈ কিয়
আহিলা? মই জানিবৰ বাবে বৰ ব্যস্ত হৈছোঁ। পাণ্ডৱক
ৰাজ্যৰ ভাগ নিদিওঁ বুলি যুদ্ধ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰিছোঁ।
যুধিষ্ঠিৰে কি কৈছে?

শ্রীকৃষ্ণ—আমি যুধিষ্ঠিৰৰ দূত হৈছে ইয়ালৈ আহিছোঁ।
 যুধিষ্ঠিৰে কৈছে, পাশা খেলি ৰাজ্য, ধন ঐশ্বৰ্য্য সকলো
 নষ্ট হৈ বাৰ বছৰ বনত ফুৰিলো; পাঁচ ভাইৰ
 কাৰণে মাত্ৰ পাঁচখন গাওঁ বিচাৰিলোঁ; দুৰ্য্যোধনে কলে,
 বিনাযুদ্ধে এখনো গাওঁ দিব নোৱাৰোঁ। কিন্তু এতিয়া
 আকৌ কৈছোঁ যে পাঁচ ভাইক মাত্ৰ পাঁচখন গাওঁ
 দিয়ক। যুদ্ধ কৰি জ্ঞাতি বধৰ ইচ্ছা নকৰাই শ্ৰেয়।
 যদি তাকে নকৰে আমাৰ গাত দোষ নাই। (অনপ
 ইফালে লিফালে চাই অশ্বখামাক ওচৰলৈ মাতি আনে।)
 তুমি সেনাপতি হৈছা বুলি শুনিছোঁ। পঞ্চশাওঁৰে তোমাৰ
 লগত কি যুজ কৰিব। তোমাৰ আগত এই পৃথিবীৰ
 কোনো বীৰ ঠিয় হ'ব নোৱাৰে। দুৰ্য্যোধনে বাছি বাছি
 উপযুক্ত জনক এই গুৰু ভাৱ অৰ্পণ কৰিছে। 'অ' এটা
 কথা (কাণৰ ওচৰত ফুচুচাই) ধানত চাউল আছে
 পতানত কি আছে (এই বুলি কৈ ভীষ্মৰ ফালে চাই
 কবলৈ ধৰে) পিতামহ! আপুনি কুককুগৰ এজন বৃক,
 দুৰ্য্যোধকে মিলাব পাৰে। বুলি দূত হৈ আপোনাৰ
 ওচৰলৈ আহিছোঁ। মোৰ দুৰ্য্যোধৰ কুটুম। দুৰ্য্যোধৰ
 মিলেবে থাকিলে পৰম সন্তোষ পাম। (পুনৰ অশ্বখামাক
 কাণৰ ওচৰত মুখ দি)—“ধানত চাউল আছে পতানত
 কি আছে” (ফুটাই) কোৱা কোনো ভয় নকৰিবা
 (অনপ বৈ) বাক নোকোৱা—আশঙ্কা কৰিছা, থাকা।

দুৰ্য্যোধন—কৃষ্ণ! ক্ষত্ৰিয়ৰ পিতা-পুত্ৰ, ইষ্ট-মিত্ৰ কোনো নাই।
 বিনাযুদ্ধে বেজীৰ আগত উঠা মাটিৰ সমানো ঠাই এৰি
 নিদিওঁ। এই কথা ময় বাৰেবাৰে কৈ আহিছোঁ। যুধিষ্ঠিৰক
 বৰা কাইলৈ পুৱাতে যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ব। ইয়াৰ অন্তথা নহয়।
 (লাহে লাহে কৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ প্ৰস্থান। অনপ পিচতে
 দুই এজন বজাৰো প্ৰস্থান।)

ভীষ্ম—(স্বগতঃ) নাৰায়ণ পতিতপাৱন! তোমাৰ মায়া বৃজিবৰ
 বাৰ শক্তি আছে? (প্ৰস্থান)

দুৰ্য্যোধন—(স্বগতঃ) বাক কৃষ্ণইনো অশ্বখামাক কি কলে
 সোধা যাওক। (প্ৰকাশ্যে) অশ্বখামা! কৃষ্ণই কাণে
 কাণে তোমাক কি সুধিছিল হে! তুমি দেখোন একো
 উত্তৰকে নিদিলা? কি কৈছিল কোৱাচোন বাক।

অশ্বখামা—(স্বগতঃ) ভগবান, ভাল বিপদত পেল্লা! এতি-
 যানো কি কওঁ; ধানত চাউল, পতানত কি.....?
 এই কথাষাৰ সুধিছিল বুলি ক'লেনো পতিয়াবনে? ভাল
 কাম কৰিলা শুভু!

দুৰ্য্যোধন—কি, মনে মনে থাকিলা যে? কোনো ভয় নাই,
 কোৱা তুমি মোৰ সেনাপতি, মোৰে তোমাৰে মন্ত্ৰণাত
 ভেদাভেদ নাই।

অশ্বখামা—শ্রীকৃষ্ণই মোক সুধিছিল—‘ধানত চাউল আছে
 পতানত কি আছে’? ইয়াকেহে মাত্ৰ সুধিছিল আৰু একো
 সোধা নাই। মই তাৰ একো উত্তৰ বিচাৰি নেপালোঁ।

দুৰ্য্যোধন—কুষ্ণই ইয়াকে কৈছিলনে ? মোৰ কেতিয়াও বিশ্বাস
নহয়। ধানত চাউল আছে বুলি সকলোৱে জানে। সচা
বখা কোৱা, কোনো ভয় নাই।

অশ্বখামা—মহাবাজ, মই মিছা কোৱা নাই, যি কৈছে। সচাহে
কৈছে।

বৰ্ণ—বাক অ', হেৰ বামুণ, নিশ্চয় তই পাণ্ডৱ কিবা ভেটী
খাইছ। সিহঁতৰ সৈতে মিতিবাসি পাতিছ। কি কাণত
নোসোমোৱা কথাবোৰ কবলৈ আহিছ ? তোৰ ভয় নাইনে ?
তিল, কুশ, ভোজনীৰ হিচাব জনা মানুহে কি যুদ্ধ-বিগ্ৰহৰ
আওভাও পাৰি ? তোৰ গতি বেয়া দেখিছোঁ দেই।

দুৰ্য্যোধন—কি চাউ আছা, ইয়াক ইয়াৰপৰা বাহিব কৰা,
মিছলীয়া ব্ৰাহ্মণক দেখিব নেপায়। (অশ্বখামা বাহিবলৈ
যায়) এতিয়া কি কৰা যায়—পিতামহৰ ওচৰলৈকে যোৱা
যাওক। তেখেতক সেনাপতি কৰাহে ভাল যেন দেখিছোঁ।
নহলে আক অইন কোন হ'ব।

দ্বিতীয় দৃশ্য।

ভীষ্মৰ কোঠা।

ভীষ্ম—দুৰ্য্যোধনক ইমানকৈ বুজালো তেও সি বুজিলে।

মৃত্যু ওচৰ চাপিলে সৎপৰামৰ্শই কি কৰিব। কোৱৰব
বংশত ওৰ্পণ দিবলৈকো কোনো নেথাকিব! ফলত সেয়েহে
হ'ব যেন দেখিছোঁ।

[বজাসকল আৰু দুৰ্য্যোধনৰ প্ৰবেশ]

দুৰ্য্যোধন—পিতামহ !

ভীষ্ম—(বজাসকলক আৰু দুৰ্য্যোধনক অভাৰ্থনা জনাই)
দুৰ্য্যোধন ! আহা, বজাসকল আসন গ্ৰহণ কৰক। পিচে
হঠাৎ অসময়ত অহা হল কিয় ?

দুৰ্য্যোধন—অশ্বখামাক বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি সেনাপতি পদৰপৰা
ওচাইছো, যুদ্ধ হোৱাটো নিশ্চয় ; ইয়াৰ অন্তথা হ'ব নোৱাৰে
উপযুক্ত সেনাপতি নহলে যুদ্ধ চালনা কৰিব পৰা নহ'ব।
সেইবাবে আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ।

ভীষ্ম—মই কি কৰিব লাগে, আদেশ কৰা। মোৰ সৎ পৰামৰ্শ
নুশুনিল।

দুৰ্য্যোধন—পিতামহ ! যুদ্ধ অনিবাৰ্য্য। এতিয়া কথা হৈছে মোৰ
হিতাকাঙ্ক্ষী এজনক সেনাপতি পদত বৰণ কৰা। ধাৰ্ম্মিক,
সাহসী আৰু বণকৌশল ভালকৈ জনা এজনক সেনাপতি
পাতিলে অনায়াসে যুদ্ধত জয় লাভ কৰিব পাৰি। আপুনি
মোৰ হিতাকাঙ্ক্ষী, ধাৰ্ম্মিক আৰু যুদ্ধত সুনিপুণ। জগতত
এনে বীৰ নাই, যি আপোনাক পৰাস্ত কৰিব পাৰে।
আমাৰ সকলোৰে মত যে আপুনি আমাৰ এঘাব অক্ষৌহিনী
সেনাৰ সেনাপতি বাব গ্ৰহণ কৰিব লাগে।

ভীষ্ম—বজাসকল ! আপোনাসকলেও ইয়াকে কয় নে ?

সকলোৱে—হয়, হয়।

ভীষ্ম—(অলপ পৰ বৈ) শুনা দুৰ্য্যোধন ! মোৰ আগৰ প্ৰতিজ্ঞা

শ্রবণ কবি তোমার সৈন্যৰ সেনাপতিৰ বাব গ্ৰহণ কৰিলো।
কিন্তু এই খিনিতে এটা কথা কওঁ শুনা—আক ভালকৈ
মনত ৰাখিবা। বজাসকল! আপোনাসকলেও শুনিবা।
মোৰ মানত কোৱা যেনে পাণ্ডবো তেনে সেইবাবে
পাণ্ডৱকো মোৰ সৎ পৰামৰ্শ দিয়া কৰ্তব্য। যদি সন্মত
হোৱা তেন্তে মোক সেনাপতি পাতা।

দুৰ্য্যোধন—তাত আমাৰ কোনো আপত্তি নাই।

১ম বজা—কোনো ক্ষত্ৰিয়ই এনে কথাত প্ৰতিবাদ নকৰে।

ভীষ্ম—শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু বলোৰামে কোন পক্ষ লৈছে জানা নে?

দুৰ্য্যোধন—শ্ৰীকৃষ্ণই পাণ্ডৱৰ পক্ষ লৈছে। পিচে অস্ত্ৰ নধৰো
বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছে। বলোৰামে কাবো পক্ষ নগয়।

ভীষ্ম—তেনেহলে শুনা—পাণ্ডৱ পক্ষৰ ভিতৰত মোৰ বিপক্ষে
যুদ্ধ কৰিব পৰা একমাত্ৰ অৰ্জুন হৈ আছে। কিন্তু তেওঁ
প্ৰকাশ্যে মোৰ লগত যুদ্ধ নকৰে। মই দেৱতা, অশ্ব, গন্ধৰ্ব,
কিন্নৰ সকলোৰে লগত যুদ্ধ কৰিম। অইন কি শ্ৰীকৃষ্ণট
নিজে যুদ্ধ কৰিলেও তেওঁৰ লগত যুদ্ধ কৰিম। কিন্তু
এজনৰ লগত হৈ যুদ্ধ নকৰো।

দুৰ্য্যোধন—সেইজন কোন?

ভীষ্ম—দ্ৰুপদৰ পুত্ৰ শিখণ্ডী।

দুৰ্য্যোধন—তাৰ লগত নো কিয় যুদ্ধ নকৰে?

ভীষ্ম—কাৰণ সময়ত কম।

১ম বজা—সেই তিৰী-মুৱা লৰাটোৰ সৈতে আপুনি যুদ্ধ কৰিব
নেলাগে, আমিহেই তাক পাৰ কৰিব পাৰিম।

ভীষ্ম—যদি পাণ্ডৱে মোক বধ কৰিব নোৱাৰে তেন্তে মই
পাণ্ডৱৰ ফালৰ দিনে দহ হেজাৰকৈ সৈন্য সংহাৰ কৰি শেষ
কৰিম—এয়ে মোৰ প্ৰতিজ্ঞা।

দুৰ্য্যোধন—ভাল পিতামহ!

১ম বজা—ভাল, আপুনি দহ হেজাৰকৈয়ে মাৰিব, বাকীবোৰ
আমি দিহা লগাম।

দুৰ্য্যোধন—আমিও যিমান পাবো। এইদৰে হলে আপুনি বেচি
দিন বহু কৰিব নেলাগিব। অলপ দিনতে আমি নিশ্চিন্ত
হব পাৰিম।

ভীষ্ম—যোৱা বগ ঘোষণা কৰি দিয়াগৈ। মই অকপটে প্ৰাণ
থাকে ম'নে তোমাৰ ফণীয়া হৈ তোমাৰ জয়ৰ কাৰণে যুদ্ধ
কৰিম। (দুৰ্য্যোধন আৰু বজাসকলৰ প্ৰস্থান) ধন্য কৰ্ম্ম-
ভূমি! পাণ্ডৱইত মোৰ বাচাইঁত, তইতৰ বিৰুদ্ধে এই
বুঢ়া বয়সত অস্ত্ৰ ধৰিব লগা হল! প্ৰভু! বুঢ়াকালত ভাগ
কামবোৰ কৰিবলৈকে জীয়াই ৰাখিছাঁ।

তৃতীয় দৃশ্য।

দুটা সেনা।

১ম সেনা—হেৰ, বৰকৈ কোব গৈছ দেখোন, কেটীমাপৰ সুবহিঙা
যেন হৈ দেখিছো। ইমান ততাতৈয়াকৈনো কলৈ ওলাইছ?

২য় সেনা—লগালি আৰু কলৈডাল। কি অজগোটো অ,
বোলো কাইলৈ যুদ্ধ—তুমি শুনা নাই জানো? কাইলৈ
পুৱাতে সবলোৱেই হাজিৰ হব লাগিব।

১ম সেনা—পিচে ওলাব লাগিব। তই অকলে ওলাবিনে কি ?
আমিনোলাম জানো ? উধাতু খাইনো আকৌ কলৈ যাব ?
কি যুজ কৰিব, আমাৰ ইমানবোৰ বগুৰা, পাণ্ডুৰ বগুৰা
আমাৰ কাৰবাৰ মাজত হে এটামানকৈ পৰিব হব পায়।
কি কৰিব, ভয়ে মাৰিব নো ময়ে মাৰিম ? সিয়েই মাৰিব ?
আটাইবোৰ মৰচেবেলা, চুলেই পৰে যেন লাগে। মোৰ
হলে বোপাই একো ক্ষুৰ্তি লগা নাই। অলপ শকত-আবৃত
হলে তেওঁ যুজ-খুন্দা মাৰি ভাল লাগে।

২য় সেনা—তোৰ ফুটনিয়েই সাব। মৰচেবেলা দেখিছ হে, হাতত
তবোৱাল ললে চেবেলা হৈ নেথাকে। যদি কেনেকৈ
ভীমটো ওলায়হি তেন্তে আক হলেই ! কেনি ক'ত
কাক ওফৰাই তাৰ ঠিক নাই।

১ম সেনা—এহ্ থ পায়, আমি হলে ভয় কৰা নাই। অকলে
হলে অলপ ভয় লাগে। লগেৰে হলে ভীম এটাহে নেলাগে
দহোটালৈকো ভয় নকৰো নহয়।

২য় সেনা—তাহানিৰ কথা মনত নাই জানো ?

১ম সেনা—জা—নো বালক !

২য় সেনা—ভীমৰ কথা কওঁ শুন। বনলৈ যোৱাৰ আগতে
দেই, যেতিয়া ভীম সেই তোৰ মেমেবাৰ সন্মান আছিল।
দুৰ্য্যোধনহঁতক কি কৰে কব পাবনে ? এদিন দুৰ্য্যোধন,
দুঃশাসন আদি গছৰ ওপৰত উঠিছিল। ভীমে বোপাই
গছৰ গুৰিত ধৰি লৈ জোকাৰিবলৈ ধৰিলে। থলথলকৈ

আটাইবোৰ সৰি পৰিল নহয়। কোনোৰ হাত ভাগিল,
কোনোৰ ভৰি ভাগিল, কোনোৰ নাক ভাগিল। কিনো
নহল ঐ—বহুত দিন দৰব-জাতি দিহে ভাল হৈছে।
আক পাঠ সিহঁতক এটা এটাকৈ ধৰি ধোপ খেলে।
সকতেই সিমান বল এতিয়া আক চাগৈ বেচিহে হৈছে !

১ম সেনা—থ পাঠ, এতিয়া হাবিত ফুৰি ফুৰি আক কি আছে।
থাকিলেও ইমানবোৰৰ আগত কি কৰিব, একো কৰিব
নোৱাৰে। আমাৰ সোপা জানো কম—কৰ্ণকে চাবা নে
দুঃশাসনকে চাবা—কাক চাবা ? আক এটা কথা পাই
শুনিছনে সেই বুঢ়াবাপুৰ পিতেক অশ্বখামাক সেনাপতি
ভাঙ্গি ভীষ্মক সেনাপতি পাতিছে। বুঢ়াক জানো কম
বুলিছা বুঢ়াই মোৰ মনেৰে অকলৈ এক নিমিষতে
সকলোকে দিহা লগাব—আমি চাই থাকোতেই যাব।

২য় সেনা—তই যি কৰ ক। মই হলে গতি ভাল দেখা নাই।
মোৰ হলে মনত হৈছে এইবাৰ আক আমাৰ ফালে আইধা।
সেই গুণেহে বোপো ছোৱালী জনীক মাতৰাৰ লগাই
আহোঁগৈ বুলিহে ওলাইছোঁ। আকৌ যে দেখিবলৈ পাম
তাৰ কি ঠিক ?

১ম সেনা—ইমান ভয় কৰি যুজ কৰিব আক।

২য় সেনা—হেৰ ভয় কৰা নাই—যুজলৈ ওলাইছ যেতিয়া, নাই
মাৰিব, নাই মাৰিব। এতিয়া যেতিয়া জানিছো, এইবাৰ
বক্ষা পোৱা টান ; তেন্তে সকলোকে এবাৰ মাত লগাই

লোৱাটো বেয়া হ'ব জানো? তোৰ জানো কোনো নাই?
অ' হেৰ সৌকেইটা কোনোবা আহিছে, কেলৈ আহিছে বা,
আকৌ লগ পাই বা কি কয়। হেৰ হয় হয়, দেখোন
হাতত তবোৱাল! হেৰ এতিয়া কেনি যাওঁ।

১ম সেনা—তই সেউপিনে যা, মই এইপিনে যাওঁ।

২য় সেনা—তবোৱাল দেখিয়েই দেখোন তোৰ কঁপনি উঠিল,
এই হে বৰমতা তেও।

দ্বিতীয় অঙ্ক।

প্রথম দৃশ্য

শকুনি—কি হ'ল! যুদ্ধৰ আবস্তনীতে জয় দিওঁতেই দেখোন
শিয়ালে হোৱা দিছে!

বৰ্ণ—নিদিব কিয়? মহাবাজে বাছি বাছি এটা বুঢ়াক
সেনাপতি পাতিছে তাত আৰু শিয়ালৰ আনন্দ নহৈ
কাৰ হ'ব?

শকুনি—সেয়েহে, কি হ'ল জানো, বুকুখন ধপ্ধপাবলৈ ধৰিছে
দেখোন।

দুঃশাসন—মোমাই, অকল সেয়ে নহয়, মঙ্গল বেছও আমাৰ
সৈন্যৰ মাজত সজাইছে, কেউপিনে দেখোন মঙ্গলৰ চিন
হৈছে। তেনেসুলত তেজ বৰষিছে কিয়?

শকুনি—অঙ্গবাজ, এইবোৰনো কি হৈছে? পপীয়া তবাবোৰো
খহিছে দেখোন!

বৰ্ণ—মোমাই, এইবাৰ আগেয়ে অনুমানতে জনা হৈছে।
অৰ্জুনৰ লগত যুজ কৰিবৰ পিতামহ বা দ্ৰোণৰ শক্তি নাই।
যদি কোনোবাই অৰ্জুনক বধ কৰিব পাৰে, মই হে। মহৰ্ষি
যমদগ্নিৰ ওচৰত যেতিয়া অস্ত্ৰশিক্ষা শেষ কৰে। তেতিয়া
তেওঁ কৈছিল—বৰ্ণ, তুমি মোৰ সমান যোদ্ধা হ'লা।
গাতকে শুনা মোমাই, মোৰ সমান আৰু দ্বিতীয় বাৰ
কোনো ওপজা নাই।

দুঃশাসন—অঙ্গৰাজ ! এতিয়া যি হৈছে হৈছে । এতিয়া আক
উৎপাতৰ কথা ভাবিবৰ সময় নাই । যাতে ককাইদেউৰ
মঙ্গল হয় তাৰ নিমিত্তে চেষ্টা কৰা ।

কৰ্ণ—সেই বিষয়ে মোক একো কৰ নেলাগে, মহাবাজ দুৰ্য্যোধন
মোৰ সখি । তেওঁৰ মঙ্গলেই মোৰ মঙ্গল । বুঢ়াই যি
কেদিন পাবে যুদ্ধ কৰক তাৰ পাছত মই আছো । অৰ্জুনৰ
মৃত্যুবাণ মোৰ হাতত আছে । ইন্দুক কবচ দি লৈ
সাচি থৈছো । অৰ্জুন মৰিলে আৰু কি পাণ্ডৱ সৈন্যই
কুক সেনাৰ লগত যুদ্ধ কৰিব, কি কোৱা দুঃশাসন ?

দুঃশাসন—ভেনেহলে আমাক কোনে পায়, শিয়ালে হোৱা
দিয়ক, বক্তৃ বৃষ্টি হওক, যিয়েই নহওক আমাৰ জয় অনিবাৰ্য্য ।

কৰ্ণ—অৰ্জুনক মাৰিব পাৰিলে বাকী কিটালৈ কোনো
বথাই নাই ।

শকুনি—অঙ্গৰাজ ! আচৰিত ঘটনা চোৱা ।

কৰ্ণ—কি মোমাই ?

শকুনি—উৎপাতৰ কাৰণ এতিয়াহে পালো ।

কৰ্ণ—কি কাৰণ ?

শকুনি—সোৱা চোৱা, যুধিষ্ঠিৰে বধৰ পৰা নামি খোজ কাঢ়ি
এইফালে আহিছে ।

দুঃশা—ও মোমাই, কি কথা ! ইমান দস্ত কৰি অস্ত্ৰ শস্ত্ৰ এৰি
আমাৰ ফালে আহিছে কিয় ? লগত ভীম-অৰ্জুনো,
পাচত কৃষ্ণও আহিছে, কি কথা অঙ্গৰাজ ?

কৰ্ণ—কি কথা আৰু বুজিবলৈ বাকী আছে । যুধিষ্ঠিৰে
ভাবিছিল যে যুদ্ধৰ ভয় দেখুৱাই ৰাজ্যৰ ভাগ লব । এতিয়া
দেখিলে যে সেই আশা মিছা, আমাৰ সৈন্য দেখি
ভয় খাই সন্ধি কৰিবলৈ আহিছে ।

সকলোৱে—ঠিক ঠিক ।

দুঃশা—আপোনালোক সকলোৱেই নিজ নিজ চাউনীলৈ যাওক ।
কি ঘটনা পিচত জনা যাব ।

কৰ্ণ—মোমাই, ওচৰত থাকিলে ভালকৈ গমপোৱা নেযাব ।
বলা, অলপ আতৰৰ পৰা কি কৰে চাওঁগৈ ।

শকু—দুঃশাসনৰ মান কথা শুনাৰ লাগিব ।

কৰ্ণ—বাক সময় আছে ।

(যুধিষ্ঠিৰ আদিৰ প্ৰবেশ)

অৰ্জুন—(যুধিষ্ঠিৰলৈ চাই) সকলো সৈন্য সাজু হৈ আছে আপুনি
হুকুম নিদিয়ে কিয় ?

ভীম—দাদা ! মোক আগেয়ে মাৰা, তাৰ পাচত যিহয় কৰা,
তোমাক আৰু এখোজো আগবাঢ়িবলৈ নিদিওঁ ; তুমি কি
আমাৰ সকলো নষ্ট কৰিবা ?—ৰাজ্য নষ্ট কৰিলা, মান নষ্ট
কৰিলা আৰু কি বাকী আছে ? ৰাজসভাত, ৰাজসভাত
আনি দ্ৰৌপদীক অপমান কৰিলে তাতো তোমাৰ সন্তোষ
হোৱা নাইনে ? যুদ্ধ কৰি ক্ষত্ৰিয়ৰ দৰে মৰিম । তাত
অগাভেটা কৰিছা কিয় ? শত্ৰুৱে তোমাৰ আচৰণ দেখি
লাই পাইছে ।

কৃষ্ণ—হাক নিদিবা, যাওক মহাবাজক নিৰ্ব্বিলে যাবলৈ দিয়া।

ভীম—কি কৈছা কৃষ্ণ ?

কৃষ্ণ—ঠিক কৈছোঁ, হাক নিদিবা।

অৰ্জুন—এটা কথা শুনিববো আমাৰ অধিকাৰ নাইনে ?

কৃষ্ণ—নাই, থকা হলে কলোহেতেন।

ভীম—যোৱা তেনে কলৈ যোৱা, নোৱা ছঃশাসনহঁতে হাঁহ হাঁহি আহিছে।

কৃষ্ণ—আহক।

ভীম—সিহঁতে এতিয়া বিজ্ঞপ কৰিব নহয় ?

কৃষ্ণ—কবক।

ভীম—মই ইয়াৰ পৰা যাওঁ।

কৃষ্ণ—নোৱাণা যাব, আটাইকেইজন মহাবাজৰ লগত যাব লাগিব। (প্রস্থান)

[ছঃশাসন আদিৰ প্ৰবেশ]

শকু—বাঃ এওঁ ধৰ্ম্মবাজ বাঃ।

কৰ্ণ—অদ্ভুত বীৰত্ব দেখুৱাইছা ধনঞ্জয়।

দুঃশা—কিহে ভীমসেন। বুকু চিৰি তেজ পিব খুজিছিল নহয়।
অকল পাঁচজনেই দেখোন ? জোপদীকো আনিব লাগিছিল।

কৰ্ণ—মোমাই ! এতিয়া কি কৰা উচিত ?

দুঃশা—ককাদেউক কওঁগৈ যেন কোনোমতেই সন্ধি নকৰে।

কৰ্ণ—সন্ধি গ্ৰহণ গলেও হব নোৱাৰে। মই প্ৰথমতে দূতৰ আগত যুদ্ধ কৰিবলৈ নিষেধ কৰিছিলো, নেমানিগে।

এতিয়া আক সন্ধি হব নোৱাৰে। পাণ্ডৱ কুল নিশ্চল কৰিছে এবিম।

শকু—তেনেহলে বলা তুৰ্য্যোধনক আগেয়েই সাৱধান কৰি দিওঁগৈ।

কৰ্ণ—হয় বলা, তেজৰ নৈ নোবোৱাকৈ এই বিবাদ মীমাংসা হবলৈ নিদিওঁ। এ চোৱাচোন আটাইবিলাক দেখোন ভীষ্মৰ শিবিৰৰ ফালেহে গৈছে।

দুঃশা—যলৈকে যায় যাওক, সন্ধি কৰিবলৈ নিদিবা। দুঃশা ভীমে মোৰ বুকুচিৰি তেজ পিব খুজিছিল। ককাইৰ আঠু ভাঙ্গিম বুলি বিভীষিকা দেখুৱাইছিল। ইয়াক মাৰিব নোৱাৰিলে মোৰ খং মাৰ নেযায়।

কৰ্ণ—কাৰো নেযায়। মই যেতিয়ালৈকে অৰ্জুনক বধ কৰিব নোৱাৰো তেতিয়ালৈকে মোৰ ভালকৈ টোপনি নাহে। যুদ্ধ, যুদ্ধ, পাণ্ডৱৰ তেজেৰে নৈ বোৱাব লাগিব।

শকু—ভীষ্মক কোনোমতেই বিধ্বাস কৰিব নোৱাৰি। তেওঁ আমাকৈ পাণ্ডৱক বেচি ভাল পায়। তেওঁ বৰ অনিচ্ছাবেহে আমাৰ ফলীয়া হৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ ওলাইছে। বলা আমি আগেয়েই সৈন্যৰ মাজত বণ ঘোষণা কৰি সাজু হবলৈ কওঁগৈ। [স্বগতঃ] পিতৃদেৱ ! ইমানদূৰ হৈ গৈছে ; বাকীখিনি যাতে সোনকালে কৰাব পাৰো তাৰ বাবে শক্তি দিয়া। তোমালোকৰ স্নান কেনেকৈ পৰিশোধ কৰো, দিনে ৰাতিয়ে তাকেই চিন্তি আছোঁ। কোবব

ধ্বংস দেখি যেন মৰিব পাৰো। ইয়াকে আশীৰ্বাদ দিয়া
পিতৃদেৱ !

দ্বিতীয় দৃশ্য।

শিবিৰ

(পঞ্চপাণ্ডব, ভীষ্ম আৰু শ্ৰীকৃষ্ণ)

যুধি—পিতামহ, আমি আপোনাক যুদ্ধলৈ আহ্বান কৰিবলৈ
আহিছোঁ। আপুনি অনুমতি দিয়ক আৰু আশীৰ্বাদ
কৰক।

ভীষ্ম—বাচা ! তুমি নহাতলৈ মই বৰ বেজাৰ পালেহেঁতেন।
তুমি অহাত বৰ সন্তোষ পাইছোঁ। তোমাক কি বৰ
লাগে লোৱা আৰু মোৰ এটা কথা শুনা। মই
দুৰ্য্যোধনৰ ফলীয়া হৈ যুদ্ধ কৰিম বুলি প্ৰতিজ্ঞা-পাশত
আৱদ্ধ আছোঁ। তোমালোকৰ ফলীয়া হৈ কেতিয়াও
যুদ্ধ কৰিব নোৱাৰোঁ। অইন কি বৰ লাগে লোৱাঁ।

যুধি—আপুনি কোৱাৰ ফলীয়া হৈ যুদ্ধ কৰক, আমাৰ হিতা-
কাজী হৈ সং পৰামৰ্শ দিয়ক ঘন—ইয়াকে প্ৰাৰ্থনা
জনাইছোঁ।

ভীষ্ম—সেয়ে হব।

যুধি—আপুনি অজেয়, আপোনাক কেনেকৈ যুদ্ধত নিৰস্ত কৰিব
পাৰি ? আপুনি নিমিষতে আমাৰ সৈন্য ধুমুহাৰ দৰে
উবাই দিব।

ভীষ্ম—এইটো বৰ ডাঙৰ প্ৰশ্ন মোৰ। মোৰ এতিয়াও মৃত্যু-
কাল উপস্থিত হোৱা নাই। মই এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ
দিবলৈ অপাৰগ হৈছোঁ। জানি থবা, মোৰ হাতত মস্ত
থাকিলে কোনেও মোক পৰাস্ত কৰিব নোৱাৰে। স্বয়ং
ইন্দ্ৰও মোৰ হাতত পৰাজয় হব।

কৃষ্ণ—প্ৰয়োজন নাই, উত্তৰ পোৱা গৈছে। ধৰ্ম্মৰাজ, পিতামহক
প্ৰণাম জনাই যুদ্ধ আয়োজন কৰকগৈ।

ভীষ্ম—শ্ৰীকৃষ্ণ তোমালোকৰ লগত আছে যেতিয়া জয় লাভৰ
নিমিত্তে ব্যাকুল হৈছা কিয় ? যোৱা, তোমালোকে ধৰ্ম্ম-
মতে যুদ্ধ কৰা গৈ, আমাৰ সৈন্য মোৰ আদেশলৈ বৈ
আছে।

অৰ্জুন—পিতামহ, আপোনাৰ গালৈ কেনেকৈ শৰ মাৰিম ?

ভীষ্ম—ক্ষত্ৰিয়ই বণক্ষেত্ৰত সকলো প্ৰতিবন্দী বুলিয়েই জানে।
তেতিয়া আৰু তাৰ সকলো সম্পৰ্ক বিস্মৃত হয়। বাচা,
তুমি মোক সৰু কালত পিতা বুলিহে মাতিছিল।
অনেক চেষ্ঠাবোহে মই তোমাক ককা বুলিবলৈ শিকাই-
ছিলোঁ।। সোণ, মইনো কেনেকৈ তোমাৰ গালৈ শৰ
মাৰিম ? যোৱাঁ, এই মায়া-মোহৰ ছাৰা যেন ক্ষত্ৰিয়
ধৰ্ম্মৰপৰা বিচ্যুত নোহোৱাঁ।

যুধি—আদেশ কৰক, শ্ৰীচৰণত প্ৰণাম কৰি বিদায় লওঁ।

ভীষ্ম—যোৱা বাচাইঁত।

কৃষ্ণ—পিতামহ, আমি যুদ্ধৰ আও-ভাও একো বুজি নাপাওঁ।

আপুনি বুদ্ধ, বিজ্ঞ আৰু বণকৌশল জনা শ্ৰেষ্ঠ বোৰ।
আপুনি আমাক জয়ৰ আশীৰ্বাদ দিয়ক। এনে কথা
বওক, যি কথা মনত পৰিলে এই যুদ্ধত আমাৰ জয় হয়।
ভীষ্ম—কৃষ্ণ! ঋষি-মুনিসকলৰ মুখত শুনিছোঁ—য’তে কৃষ্ণ
ত’তে ধৰ্ম্ম। য’তে ধৰ্ম্ম ত’তে জয়।

জয়োহন্ত পাণ্ডু পুত্ৰাণাং যেষা পক্ষে জনাৰ্দ্দিনঃ।

যতঃ কৃষ্ণ স্ততো ধৰ্ম্মঃ যতো ধৰ্ম্ম ততো জয়ঃ॥

পাণ্ডু পুত্ৰসকল, তোমালোকৰ জয় কাৰো আশীৰ্বাদ
অপেক্ষা কৰি নেথাকে। ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্ম অনুসৰে মই
প্ৰাণপনে দুৰ্য্যোধনৰ ফগীয়া হৈ যুদ্ধ কৰিম। সেই
ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্ম অব্যাহতি বাধি আশীৰ্বাদ কৰোঁ তোমা-
লোকৰ জয় হওক।

(প্ৰস্থান)

[দুৰ্য্যোধন আৰু কৰ্ণৰ প্ৰবেশ]

দুৰ্য্যোধন—পিতামহ, সেৱা গ্ৰহণ কৰক।

ভীষ্ম—বাতি পুৰাবলৈ আৰু বেচি সময় নাট হবলা। ভগৱানৰ
নাম স্মৰণ কৰি এই শুভক্ষণত যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিবলৈ
সৈন্যসকলক আদেশ দিয়া।

দুৰ্য্যোধন—ভাল, পিচে এটা কথাইহে মনত বৰ সন্দেহ ওপজাইছে,
জানোছা আপোনাৰ পাণ্ডুবলৈ মৰম লাগি মোৰ হৈ
মনযোগেৰে, গাত লাগি যুদ্ধ নকৰে?

ভীষ্ম—এনে সন্দেহ কিয় হৈছে দুৰ্য্যোধন?

দুৰ্য্যোধন—অকল মোৰে নহয় পিতামহ! অঙ্গৰাজৰো মনত এই
সন্দেহ হৈছে।

ভীষ্ম—দুৰ্য্যোধন! তুমি এই নীহ কুল সূত-পুত্ৰৰ কথাতে হঠাৎ
উত্তেজিত হোৱাটো শোভা নেপায়।

কৰ্ণ—পিতামহ! আপুনি মোক য’তে ত’তে জাতত ধৰি
তিবন্ধাৰ কৰে। সেইটো আপোনাৰ বৰ অন্তায়। মোৰ
জাত যিয়েই নহওক লাগে মই স্বধৰ্ম্ম পৰিত্যাগ কৰা
নাই। মই জাতৰ গৰ্ব্ব নকৰি বীৰত্বৰ হে গৰ্ব্ব কৰোঁ।
মই দুৰ্য্যোধনৰ পৰম হিতৈষী বুলিহে এনে অপমান সহি
আছোঁ।

দুৰ্য্যোধন—বাক যুধিষ্ঠিৰ কিয় আহিছিল?

ভীষ্ম—যুধিষ্ঠিৰ ধাৰ্ম্মিক লোক, মই গুৰুজন বুলি তাৰি ধৰ্ম্মনোতি
অনুসৰি এই যুদ্ধৰ নিমিত্তে মোৰ অনুমতি লবলৈ
আহিছিল।

দুৰ্য্যোধন—আপুনি এতিয়া সেনাপতি, বজাৰ মঙ্গলৰ নিমিত্তে
আপোনাক প্ৰশ্ন কৰিবৰ মোৰ অধিকাৰ আছে।

ভীষ্ম—অকল প্ৰশ্ন কিয় কৰিবাজ? মোৰ ওপৰত ছকুম চপাবৰ
তোমাৰ অধিকাৰ আছে।

দুৰ্য্যোধন—বাক আপুনি কিমান দিনত পাণ্ডৱ সৈন্য সংহাৰ কৰিব
পাবিব?

ভীষ্ম—মই বুঢ়া, তথাপি যদি নমৰো তেন্তে এমাহৰ ভিতৰত
সসৈন্যে পাণ্ডৱক নিৰ্মূল কৰিম।

কৰ্ণ—উহ! ভাল যুদ্ধ কৰিব। ১১ অক্ষৌহিনী সেনাৰ
অক্ষৌহিনী বধিবলৈ এমাহ লাগে! বাম বীজয়ীয়ে এনে
গৰ্ব নকৰাই ভাল আছিল। মহাবাজ! মই হলে
পাঁচ দিনত পাৰিম।

ভীষ্ম—কৰ্ণ! তুমি মিছা অহংকাৰ কৰিছা। তুমি অৰ্জুনক
কেতিয়াও শ্রীকৃষ্ণৰে সৈতে একে বথতে দেখা নাই। সেই
থপে লৰাৰ নিচিনা বুদ্ধিহীন কথা কৈছা। এবাৰ দেখ
হেতেন তেনে কথা কৰ নোৱাৰা।

কৰ্ণ—সেইটো আপুনি অকলে এমাহ চাওক।

ভীষ্ম—অকল অৰ্জুনৰ বীৰত্বৰ কথা পাহৰিলা নে? গন্ধৰ্ব
লগত যেতিয়া যুদ্ধ হৈছিল তেতিয়া তুমি ক'ত আছিল।
বিঘাট যুদ্ধত যেতিয়া অৰ্জুনে নিজাবাণ মাৰি বজ্র হৰ
কৰি নিছিল তেতিয়া তুমি ক'ত শুই আছিল।

কৰ্ণ—তিব্ৰকাৰ শুনিবলৈ অহা নাই। দুৰ্য্যোধনৰ মঙ্গলাকাজী
হৈহে আহিছো। আপুনি যদি পাণ্ডবক বধ কৰিবলৈ
বেয়া পায় তেন্তে ভালে ভালেই সেনাপতি পদবপৰ
অৱসৰ লওক।

ভীষ্ম—সেনাপতি কোন হ'ব? তুমি।

কৰ্ণ—হয়, ময়ে হম।

ভীষ্ম—তুমি তেন্তে অলপ অপ্ৰিয় কথা শুনা। জ্ঞানচাৰ্য্য
অতি বীৰ। কোবৰৰ ফালে মোৰ বাহিৰে তেওঁৰ লগত
যুদ্ধ কৰোঁতা কোনো নাই। তেওঁৰ বাহিৰে আমাৰ

বীৰ সকলৰ মাজত অনেক বখী আছে। দুৰ্য্যোধন বখী,
দুঃশাসন বখী, আনকি শিখণ্ডীৰ গাতো বখীৰ লক্ষণ
আছিল। কৰ্ণ, তোমাৰ গাত সেইটো নাই। কৰচ-কুণ্ডলৰ
হীন প্ৰতাৰণা কৰি ধনুৰ্বাণ শিক্ষা পোৱা দাস্তিক
অঙ্গবাজ তুমি। অৰ্দ্ধ বখীয়ে ৫ দিনত পাণ্ডৱকুল ধ্বংস
কৰিবা! অৰ্জুনৰ শব্দৰ মুখত পাঁচ দণ্ড তিষ্ঠিবলৈ শক্তি
আছেনে?

কৰ্ণ—তেন্তে শুনা কুকবাজ। এই আত্মশ্লাঘাকাৰী পৰশুৰামৰ
কৃপাত পৰশুৰাম বিজয়ী বুঢ়া সিমানে দিন জীয়াই থাকে
সিমানে দিন ময় এই যুদ্ধত অস্ত্ৰ নধৰো। বুঢ়া মৰিলে
তোমাৰ ফলীয়া হৈ যুদ্ধ কৰি পাণ্ডবক বধ কৰিম।

(প্ৰস্থান)

দুৰ্য্যোধন—পিতামহ, কি কৰিলে? মোৰ পৰম হিতৈষী অঙ্গবাজ
কৰ্ণৰ সহায়বপৰা মোক বঞ্চিত কৰিলে!

ভীষ্ম—সি তোমাৰ হিতৈষী? মুখবহে, কাৰ্য্য নহয়। নুশুনিসা
নে সি সত্যবাদীয়ে মৃত্যু ঘোষণা কৰি গ'ল। ঘোৱা,
এই সঙ্কল্প কৰি অস্ত্ৰ ধৰিছো, "যেতিয়ালৈকে অস্ত্ৰ ধৰিবলৈ
গাত শক্তি থাকিব তেতিয়ালৈকে অস্ত্ৰ পৰিত্যাগ নকৰো।
দিনে দহ হেজাৰকৈ সৈন্য মাৰিম। এক মুহূৰ্তলৈকো যুদ্ধত
কৃপণতা নকৰো। যদি পাণ্ডবক সংহাৰ কৰিবৰ মোৰ
শক্তি আছে তেন্তে সিহঁতক সংহাৰ কৰিবলৈ ইতঃস্ততঃ
নকৰো।

হুৰ্যো—পিতামহ, ইয়াতকৈ আক কি লাগিছে ? আপুনি
আমাৰ সকলো দোষ ক্ষমা কৰিব। যুদ্ধ আৰম্ভ কৰক ।

৩য় দৃশ্য ।

শিবিৰ ।

[অৰ্জুন, শ্ৰীকৃষ্ণ, বলোভদ্ৰ, শিখণ্ডী আৰু যুধিষ্ঠিৰ ।

অৰ্জুন—কি হ'ল বামুদেৱ ! প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিলোঁ যে পিতামহক
আজি এক মুহূৰ্তলৈকে অৱসৰ নিদিম আৰু কোনো-
মতেই সৈন্য সংহাৰ কৰিবলৈ নিদিম কিন্তু দুইহাতে বাণ
চলায়ো তাক নিৰুত্তি কৰিব নোৱাৰিলোঁ ।

কৃষ্ণ—পিতামহ যুদ্ধত ক্লান্ত হোৱা নাছিল, তুমি হৈছিল।
তুমি যেতিয়া কপালৰ ঘাম মচিছিল। সেই মুহূৰ্ততে
তেওঁ দহ হেজাৰ সৈন্য বধ কৰিলে।

অৰ্জুন—এই কথা শুনি মোৰ অস্বস্তিত শৰীৰতো আনন্দ হৈছে ।
মই ভাগ্যৰ বলতহে এনে যোদ্ধাৰ লগত যুজিবলৈ
পাইছোঁ । যি বীৰে কপালৰ ঘাম মচোতে যিমান সময়
লাগে সিমান কম সময়ৰ ভিতৰত দহ হেজাৰ সৈন্য বধ
কৰিব পাৰে, এই পৃথিবীক এনে অমূল্য বস্তু বীৰৰ পৰা
বঞ্চিত কৰিব নোৱাৰোঁ । মোক বাজ্য নেলাগে, ঐশ্বৰ্য্য
বিভূতি একো নেলাগে, তুমি পিতামহক বক্ষা কৰা ।

বলোবাম—ঠিক কৈছা ধনঞ্জয় । গোবিন্দ, তুমি পিতামহক
মাৰিবৰ চেষ্টা নকৰিবা।

কৃষ্ণ—তুমি ইয়ালৈ কেতিয়া আহিলা ?

বলো—মাত্ৰ অলপ সময় হৈছে ।

কৃষ্ণ—তোমাৰ ইয়ালৈ অহাতো ভাল হোৱা নাই ।

বলো—কিয় ?

কৃষ্ণ—তুমি কোনো ফলীয়া হোৱা নাই । ইয়ালৈ আহিলে
কোৱে সন্দেহ কৰিব যে পাণ্ডৱৰ ফলীয়া হৈ আহিছে ।

বলো—সিহঁতে মোৰ চৰিত্ৰৰ ওপৰত ইমান সন্দেহ কৰিব
কিয় ?

কৃষ্ণ—কৰিবতো ! আমি এতিয়া ভীষ্ম বধৰ পৰামৰ্শ কৰোঁ ।

বলো—ভীষ্মই প্ৰতিজ্ঞা কৰিছে যে দিনে দহ হেজাৰকৈ সৈন্য
বধ কৰি পাণ্ডৱক বিনাশ কৰিব। ভীষ্মৰ প্ৰতিজ্ঞা,
কেনেকৈ অজেয় ব্ৰহ্মচাৰী বীৰক বধ কৰিবা ?

কৃষ্ণ—সেই ব্ৰহ্মচাৰী পিতামহ কৃষ্ণ-পাণ্ডৱ উভয় পক্ষৰে
হিতৈষীৰ দেহ নাশৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব। পাপীৰ
সংসৰ্গত পৰি ভেঙে মলিন হৈছে ; সোনকালে বধ কৰি
মুক্তি দিব লাগিব। তুমি ইয়াত এক মুহূৰ্তও নেথাকিবা,
যোৱা ।

বলো—বাক মই যাওঁ । মই দেখিছোঁ সকলো বজাৰ
কাল শুচৰ চাপিছেহি। মই এই সংগ্ৰাম চাব নোৱাৰোঁ ।
পাণ্ডৱৰ দৰে কোৱবিলাকো মোৰ প্ৰিয়পাত্ৰ। তুমি

অৰ্জুনক মৰম কৰি দুৰ্য্যোধনৰ বিপক্ষ হৈছা। যাওঁ এই
যুদ্ধ শেষ নহয় মানে মই তীৰ্থ পৰ্য্যটন কৰি ফুৰিম।

অৰ্জুন—কেশব! ক্ষান্ত হোৱা। পিতামহক বধিবৰ কাৰণে মোক
আক উদগাই নিদিবা। লোকসমাজত নিন্দনীয় কাম
কৰিব নোৱাৰো। তেওঁৰ পিতৃত্বল্য স্নেহেৰেই ডাঙৰ
হৈছোঁ। তেওঁক বিনাশ নকৰি যদি ভিক্ষা কৰি খাব
লাগে সিও ভাল, তথাপি পিতামহক বধিব নোৱাৰোঁ।

কৃষ্ণ—যুদ্ধৰ আবস্থাতে তোমাৰ সকলো মোহ দূৰ কৰি দিছিনে।
এতিয়া আকৌ দুৰ্বলতা দেখুৱালে কেনেকৈ হব?
দুৰ্বলতা এৰি সাহেবে বুকু বান্ধি ভীষ্ম বধৰ নিমিত্তে
সাজু হোৱা।

[যুধিষ্ঠিৰৰ প্ৰবেশ]

যুধি—কৃষ্ণ! ভীষ্ম বধৰ কিবা উপায় আছেনে? কোৱা, যদি
নাই তেন্তে বনলৈ যাওঁগৈ। এইদৰে আক নবহত্যা
দেখি থাকিব নোৱাৰোঁ। অৰ্জুনে মনযোগ দি যুদ্ধ কৰা
নাই। ভীমে অকলে কি কৰিব? কোৱা, বেগতে
কোৱা ভীষ্ম বধৰ কিবা উপায় আছেনে?

[শিখণ্ডীৰ প্ৰবেশ]

শিখণ্ডী—উপায় মই আছোঁৱেই। মোৰ বাহিৰে কোনেও ভীষ্মক
বধ কৰিব নোৱাৰে। বাসুদেৱ! আপুনি মোক আদেশ
দিয়ক।

কৃষ্ণ—অনপ অপেক্ষা কৰা শিখণ্ডী।

যুধি—ভীষ্ম বধ নহলে আমাৰ কি গতি হব কৃষ্ণ?

কৃষ্ণ—মহাবাজ! নিশ্চিন্ত হওক। ভীষ্ম বধৰ উপায় স্থিৰ
কৰিছোঁ। শিখণ্ডী! শিবিৰলৈ যোৱা বিজ্ঞাম কৰাগৈ।
কাইলৈ তুমি সেনাপতি, সাত্যকি তোমাৰ বথৰ সাবধি হব।

শিখণ্ডী—যিবা আজ্ঞা বাসুদেৱ!

(প্ৰস্থান)

অৰ্জুন—কি কোৱা সখি? পাণ্ডৱৰ ইমানবিলাক বথী থাকোঁতে
এই যুদ্ধ কৌশল নজনা জৰাটোক সেনাপতি পাতিছেনে?

কৃষ্ণ—আক্ষেপ কৰা কিয়? কাইলৈ সকলো বথীকে সেনাপতি
হবলৈ আহ্বান কৰা হৈছে। যিজন সেনাপতি হব তেওঁ
প্ৰতিজ্ঞা কৰিব লাগিব যে কাইলৈ সূৰ্য্য অস্ত যোৱাৰ
আগতে ভীষ্মক পৰাস্ত কৰিব লাগিব।

যুধি—কেশব, তোমাৰ ইচ্ছাই হওক, কাইলৈ মহাবীৰ শিখণ্ডী
সেনাপতি।

অৰ্জুন—বাবে বাবে আচৰিত কথা শুনাইছা কিয় সখি?

কৃষ্ণ—আচৰিত নহবা, কাইলৈ যুদ্ধক্ষেত্ৰত গম পাবা।

অৰ্জুন—সখি, পাণ্ডৱৰ জয়-পৰাজয় তোমাৰ হাতত। তোমাৰ
বিহনে পাণ্ডৱ এখন্তকো জীয়াই থাকিব নোৱাৰে। তুমি

যেতিয়া নিজেই যুদ্ধৰ ব্যৱস্থা কৰিছা, তেন্তে মোক নিষ্কৃতি দিয়া।

কৃষ্ণ—খং কৰা কিয়? বাক শুনা, পিতামহে তেওঁৰ বধৰ
উপায় সোধাত কি কৈছিল শুনিছিল নহয়। যেতিয়ালৈকে
তেওঁৰ হাতত অস্ত্ৰ থাকিব তেতিয়ালৈকে কোনেও তেওঁক

পৰাস্ত কৰিব নোৱাৰে। কাইলৈ যেনেকৈয়ে হওক
তেওঁক অস্ত্র নধৰা কৰিবই লাগিব। শিখণ্ডীৰ জন্ম-বৃত্তান্ত
তুমি বেচ জানা। কাইলৈ যেনে উপায়েৰেই হওক
ভীষ্মৰ আগত শিখণ্ডীক থিয় কৰাবই লাগিব। তাক
দেখা মাত্ৰকে ভীষ্মই আক অস্ত্র নধৰে। আক এটা
কথা, দুৰ্য্যোধনে তোমাক এটা বৰ দিব খুজিছিল মনত
আছেনে?

অৰ্জুন—যেতিয়া গন্ধৰ্ব্ব যুদ্ধত গন্ধৰ্ব্বসকলক পৰাস্ত কৰি
কুক শ্ৰীবিলাকক বন্ধা কৰোঁ। সেইদিনা বৰ দিব খুজিছিল।

মই তেতিয়া কলো যে আৱশ্যক হলে পিচত লম।

কৃষ্ণ—এতিয়া সেই বৰ লবৰ সময় হৈছে।

অৰ্জুন—দুৰ্য্যোধনৰ ওচৰত ভিক্ষা কৰিম?

কৃষ্ণ—অৰ্জুন! সেই বাজসভাত পাঞ্চালীৰ অপমানৰ কথা

আক ভীমৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা মনত পেলোৱা।

অৰ্জুন—কি কৰিব লাগিব, কি বৰ লব লাগিব?

কৃষ্ণ—তোমালোকৰ যত্নৰ নিমিত্তে যি কেইপাত শব আছে

কোশলেৰে সেই পাচ পাত শব আনিব লাগিব, কি

কোশল কৰিব লাগিব, বাটে বাটে কৈ যাওঁ ব'লা।

অৰ্জুন—তুমি যি ভাল দেখা তাকে কৰিম।

তৃতীয় অঙ্ক।

প্ৰথম দৃশ্য

ভীষ্ম—(স্বগতঃ) ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্ম শিক। পুৰাৰ লগে লগে যি গুৰুৰ
জয় উচ্চাৰণ কৰি শয্যা ত্যাগ কৰিব লাগে সেই গুৰুক
ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্ম অনুসৰি পৰাজয় স্বীকাৰ কৰাৰ উপায় উদ্ভৱ
হৈছে। দেৱৰ্ষি নাৰদৰ আদেশ মগৰ্বে হাঁচি হাঁহি ত্যাগ
কৰিলে। মই সেই দেৱৰ্ষিৰ আদেশ বন্ধা কৰিব
নোৱাৰিলোঁ। তাৰ ফলত আজি মোৰ এই দশা। সেই
ৰামজয়ী ক্ষত্ৰিয় মই বৃঢ় কালত পৰান্নভোজীৰ হীনতাত
মই মোৰ বাচাইতেৰে সৈতে যুদ্ধ কৰিব লগীয়া হৈছে।
প্ৰাণ ব্যাকুল হৈছে।

[দুৰ্য্যোধনৰ প্ৰবেশ]

দুৰ্য্যোধন—পিতামহ!

ভীষ্ম—মহাৰাজ, অসময়ত কিয়?

দুৰ্য্যোধন—পিতামহ, মই এটা কঠোৰ কথা কবলৈহে আহিছো।

ভীষ্ম—সকলো গুনিবৰ নিমিত্তে প্ৰস্তুত আছো, কোৱা?

দুৰ্য্যোধন—আপুনি পাণ্ডৱৰ লগত মৰমেৰে যুদ্ধ কৰিছে। আপুনি

সিহঁতক বধ কৰিব নোৱাৰে।

ভীষ্ম—মই বাবে বাবে কৈ আহিছোঁ যে পাণ্ডৱ অজেয়।

দুৰ্য্যোধন—অজেয় বুলি যদি জানিছিল প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল কিয়?

আপোনাৰ পৰাই মোৰ বন্ধু কৰ্ণই অস্ত্র ত্যাগ কৰিলে।

আপোনাৰ কঠোৰ বাক্যৰ পৰাটো সেই বন্ধুৰ সহায়ৰপৰা
মই বঞ্চিত হৈছোঁ। যদি পাণ্ডৱক অজ্ঞেয় বুলি ভাবে তেন্তে
আপুনি অস্ত্ৰ ত্যাগ কৰক। পাণ্ডৱ যদি নমৰেই তেন্তে
দিনে দিনে ইমানবোৰ অগণন সৈন্য বধ কৰাৰ প্ৰয়োজন কি ?

ভীষ্ম—মই মোৰ নিজৰ জীৱনলৈ মায়া এৰি তোমাৰ হৈ যুক
কৰিছোঁ; তথাপি তুমি মোক এনে টান কথা কোৱা।

তোমাৰ হিতাহিত জ্ঞান বহিত হৈছে।

দুৰ্য্যো—মই পাণ্ডৱ বিসাকক আজিও জীয়াই থকা দেখি বৰ
ব্যাকুল হৈছে কৈছোঁ। যদি পাণ্ডৱ বধ আপোনাৰ সাধ্যৰ
অতীত তেন্তে কৰ্ণক বওক, তেওঁ পাণ্ডৱক সমূলে বিনাশ
কৰিব।

[ইফাল সিফাল কৰি কৰ্ণক লুকাই থকা দেখা পায়]

ভীষ্ম—যোৱা মহাৰাজ; শিবিৰলৈ যোৱা, শোৱাগৈ।

দুৰ্য্যো—শুভ।

ভীষ্ম—কাইলৈ মহাযুদ্ধ হব। নাই মই মৰিম, নাই পাণ্ডৱ মৰিব।

দুৰ্য্যো—পিতামহ! মই সাৰে আহোনে নাই ঘোৰ টোপনিত
স্বপ্ন দেখিছোঁ! মই থিৰেৰে থাকিব পৰা নাই।

ভীষ্ম—যদি নমৰো [তুমৰ পৰা কাঁড় উলিয়াই] তেনেহলে

চোৱাঁ দুৰ্য্যোধন! এই পাঁচ পাত শৰেৰেই মই প্ৰতিজ্ঞা

কৰি কৈছোঁ পাণ্ডৱক বধ কৰিম।

দুৰ্য্যো—টান কথা কলো পিতামহ! ক্ষমা কৰিব।

ভীষ্ম—আক শুনা, যদি কেনেকৈ শিখণ্ডী আহি মোৰ লগত

যুদ্ধ কৰেহি তেনেহলে মই তৎক্ষণাত্ অস্ত্ৰ ত্যাগ কৰিম।
যোৱা, যাতে সি মোৰ সমুখলৈ আহিব নোৱাৰে তাৰ
ব্যৱস্থা কৰাগৈ।

দুৰ্য্যো—তাৰ বাবে আপুনি কোনো চিন্তা নকৰিব। শিখণ্ডীক
বাধা দিব নোৱাৰিলে যুত্বেই শ্ৰেয়।

দ্বিতীয় দৃশ্য

শিবিৰ

[শকুনিৰ প্ৰবেশ]

দুঃশা—মোমাই! আজি আক টোপনি নাহে।

শকু—আজি বাতিটো কোনোমতে কটোৱা। পাণ্ডৱ নিধনৰ যি
হয় কথা যাৰ।

দুঃশা—ভীমৰ প্ৰতিজ্ঞা পৃথিৱী উলটিলেও প্ৰতিজ্ঞাৰ লবচৰ
নহয়। মোমাই! ভীমে মোৰ বুকু চিৰি তেজ পিব
খুজিছিল, এই কথাটো মনত পৰিলে বুকুত ধান বনাদি
বানে। কাইলৈ তাৰহে তেজ পিম।

[কৰ্ণৰ প্ৰবেশ]

কৰ্ণ—এতিয়াও আনন্দ কৰিবৰ সময় হোৱা নাই।

দুঃশা—পিতামহৰ প্ৰতিজ্ঞা অখলে যাবনে কি ?

[দুৰ্য্যোধনৰ প্ৰবেশ]

দুৰ্য্যো—অথলে নেযায়, তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞা বন্ধাত সহায় কৰিব লাগিব। যাতে শিখণ্ডী পিতামহৰ সন্মুখলৈ যাব নোৱাৰে তাৰ বাবে সাধন হৈ থাকিব লাগিব।

দুঃশা—এই তুচ্ছ কাম কৰিব নোৱাৰিলে জীৱন ধৰাই মিছা।

শকুনি—মহাৰাজ! ধনঞ্জয় দেখোন শিবিৰৰ ফাললৈ আহিছে?

কৰ্ণ—ওঁতো, এই বাতিখন অহাৰ কাৰণ কি? বৰ আচৰিত কথা! আমি ইয়াত থকাটো উচিত নহব, আঁতৰি যাওঁ।

[কৰ্ণ আৰু শকুনিৰ প্ৰস্থান]

দুৰ্য্যো—(দুঃশাসনৰ প্ৰতি) যোৱা অৰ্জুনক সন্মানৰে আগ-বঢ়াই আনা। সন্মানৰ লাঘব যাতে নহয় তালৈ চাবা।

[দুঃশাসনৰ প্ৰস্থান]

(স্বগতঃ) অৰ্জুন মোৰ ওচৰলৈ অহাৰ কাৰণ কি? চকুৰে দেখিও পতিয়াব নোৱাৰি কি কথা?

[অৰ্জুনৰ প্ৰবেশ]

ধনঞ্জয়! আহাঁ, ভাল নে? যুধিষ্ঠিৰৰ ভাল নে নকুস সহদেৱৰ ভাল নে? বহা, পিচে কিয় আহিলানো?

অৰ্জুন—মই আপোনাৰ ওচৰলৈকে আহিছোঁ। গন্ধৰ্ব যুদ্ধত যে আপুনি মোক এটা বৰ দিব খুজিছিল, মই তেতিয়া আপোনাৰ আগ্ৰহ দেখি কৈছিলোঁ, যেতিয়া আৱশ্যক হব তেতিয়া সম। মনত আছেনে?

দুৰ্য্যো—সেইটো পাহৰিব লগা কথানে?

অৰ্জুন—মই এতিয়া সেই বৰ বিচাৰি আহিছোঁ।

দুৰ্য্যো—কি বৰ লাগে ধনঞ্জয়? ৰাজ্য, ধন, ঐশ্বৰ্য্য কি লাগে কোৱাঁ? যদি ৰাজ্য লাগে তাকো এতিয়াই দিম।

অৰ্জুন—ৰাজ্য নেলাগে! যথা নিয়মে যুদ্ধ কৰি যদি লব পাবোঁ সম। মহাৰাজ, আপুনি বাকদান কৰিছিল, আপোনাৰ শ্লগত বাখিবলৈ মোৰ ইচ্ছা নাই। সেই বাবেহে আহিছোঁ। আপোনাৰ মুকুটটো দিয়ক।

[মুকুট দিয়ে আৰু অৰ্জুনে লৈ যায়]

দুঃশা—এইটো কি কথা দাদা, একেবাৰে বুজিব পৰা নাই।

দুৰ্য্যো—বুজিবৰ আৱশ্যক নকৰে। কোনো জনপ্ৰাণীয়ে যেন পাৰ্থৰ অনুসৰণ নকৰে। পুৱাতে মহাযুদ্ধৰ সূচনা। যোৱা এতিয়া বিজ্ঞাম কৰাগৈ।

তৃতীয় দৃশ্য

[শিবিৰ]

ভীষ্ম—(স্বগতঃ) দাসৰ শৃঙ্গাসত আৱদ্ধ হৈ কি প্ৰতিজ্ঞা কৰিলোঁ!। পাণ্ডৱক স্বহস্তে নিধন কৰিম। নিজে যি ঘৰ সাজিলো তাকে আকৌ নিজ হাতে জুই দি পুৰিম নে? নাই নোৱাৰোঁ!। এই পক্ষদেৱ তৰুৰ কেনেকৈ নষ্ট কৰিম? নাই, কি হব কৰ্ত্তব্যবপৰা বিচলিত হব নোৱাৰোঁ!। ক্ষত্ৰিয়ৰ ধৰ্ম্ম পালন কৰিবই লাগিব। ৰাণ্ধদেৱ! পাণ্ডৱ জীৱন পৰীক্ষাত নেপেলাবা শক্তি দিয়া।

[লুকাই থাকি শ্ৰীকৃষ্ণ]

কৃষ্ণ—সখি, যোৱা পলম নকৰিবা তোমাক দুৰ্য্যোধন বুলিছে জানিব।

[অৰ্জুনৰ প্ৰবেশ]

অৰ্জুন—পিতামহ!

ভীষ্ম—আকৌ কিয় আহিছা? যি পাঁচ পাত শব বাঢ়ি থৈছে। কেনেকৈ কোনোবাই নিয়ে বুলি আক পাহৰো বুলি বাখি আছোঁ, আকৌ যদি আহাঁ আক এপাত উলিয়াই লম। পাণ্ডৱ আক কোৱৰ সকলো ধ্বংস হব। যোৱা, যোৱা।

অৰ্জুন—এই পাঁচপাত শব মোক দিয়কটোন, মই নিজেই পাণ্ডৱক সংসাৰ কৰিম।

ভীষ্ম—মোক আকৌ কাপুৰুষ বুলি জগতত ঘোষণা কৰিব খুজিছা? এই শবেবে তুমি মাৰিলেও জগতত কোনেও বিশ্বাস নকৰে, মানুহে বতিব যে ভীষ্মই নিজে নেমাৰি দুৰ্য্যোধনৰ ততুৱাই মৰালে।

অৰ্জুন—বাক যেয়ে যি কয় কওক। মই মাৰিলেওতো মৰিব।

ভীষ্ম—সক লৰা এটায়ো যদি পাণ্ডৱৰ গাত এই শব নিক্ষেপ কৰে তেনেহলেও পাণ্ডৱৰ মৃত্যু হব। বাক নিয়া।

অৰ্জুন—তেনেহলে আক আপোনাক আমনি দিবলৈ শিৰিবলৈ নাহোঁ—সেৱাহে। (প্ৰস্থান)

কৃষ্ণ—যদি কিবা আমনি দিওঁ যুদ্ধক্ষেত্ৰতহে দিম।

ভীষ্ম—কোন তুমি? কৃষ্ণ! তুমি! বাসুদেৱ! কিয় আহিছা?

কৃষ্ণ—লোভতহে আহিছোঁ। পিতামহ! পাণ্ডৱসকলে তোমাৰ পাঁচপাহ আশীৰ্বাদৰ ফুল উপহাৰ পালে, মই কি একোকে নেপাওঁ, মই তোমাৰ কোনো নহওঁনে?

ভীষ্ম—তুমি যে মোৰ সৰ্ব্বশ্ব, তুমি মোৰ সত্যধৰ্ম্ম। মোৰ মান-অপমান, জয়-পৰাজয় সকলো তুমি। তেন্তে শব নিলে কোনে?

কৃষ্ণ—ধনঞ্জয়ে।

ভীষ্ম—মোৰ প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ কৰালা? জীৱনত মাত্ৰ এয়েহে মোৰ প্ৰথম প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ হল। নাম গ'ল! লগে লগে জীৱনো যাব। হে চক্ৰী! মোৰ প্ৰতিজ্ঞা বিফল কৰালা কিয়? ইমানদিন হৃদয়ত চৰণ চিন্তি থকাৰ ফল এয়ে হলনে কি? তেনেহলে শুনা, কাইলৈ যুদ্ধক্ষেত্ৰত দেৱতা, গন্ধৰ্ব্ব সকলোৰে সাক্ষাতে তোমাৰো প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ কৰিম। যোৱা, নীৰলে পাইছোঁ, মোৰ প্ৰণাম লৈ যোৱাঁ।

কৃষ্ণ—মইয়ো সত্যত ভীষ্মৰ চৰণত প্ৰণাম জনাওঁ।

—০ঃঃঃ—

চতুর্থ অঙ্ক।

প্রথম দৃশ্য।

শিবির দাঁতি।

[ছুটা সৈন্য]

১ম সৈন্য—কিহে বাক! জীয়াই আছা দেখোন।

২য় সৈন্য—ঈশ্ববে বাখিছে দেও। ভাগ্যে যেনিবা মোক যুঁজটৈ
নপথিয়াই শিবির বখীয়াব লগত থৈছে, সেইবাবে দেখিবটৈ
পাইছাঁ।

১ম—মোকো দেও যুঁজ কবিবলৈ নপথিয়াই ঘোৰা-শালতহে
চকিদাব কবি বাখিছে। এনে মনটোত থাকিল দেও
ছুটামান পচলা কটাৰি কাটিবলৈ নেপালে।

২য়—বৰ দুখ পাইছাঁ নহয় নে? পিচে খবৰ শুনিছাঁ জানো
যুঁজ হবৰ আজি ন দিন হ'ল? কিমান পাব হৈছে
জানানে?

১ম—জানিবা কি? বাক তুমি চোৱাঁচোন, মই জানোতে
ঘোঁৰা কমিহে গৈছে। এইদৰে হলে আক কেইদিনমান
ভিতৰতে ঘোঁৰা নাইকিয়াই হব।

২য়—পুৱাবপৰা বাতিলৈকে দেও চেষ্টাভেদ নাই; শব যেনিবা বৰ-
যুগ পৰাদিহে পৰিছে। চিঞৰ-বাখৰ, ধবমাব তেনেই
কোঁটাল। তেজ্জবে নৈ বোৱাদি বৈছে দেও ঐ।

প্রথম দৃশ্য]

ভীষ্ম শব-শয্যা।

৩৫

কেইবাখনো যুঁজ হওঁতে দেখিলোঁ, এনে যুঁজ হ'লে
দেখা নাই। আও দেও বুঢ়াব কি কোব চাবা, হাতত
ধেনু ললেই ঘোলটকীয়া হয়। আজি পিচে সেনব এক-
জাত দেই। কি জানি কি হয়?

১ম—হব আক কি? বুঢ়াই হেনো শপত খাই কৈছে আজি
পাঁচ পাণ্ডৱ যুঁব মাৰিম। কাইলৈ আক খালাচ।

২য়—বাক দেখিলেহে মানিম ধেলিয়ে কি ল'ৰা পায়।
আজি গধূলিলৈকে কি হয় কব পৰা নাই। মোৰ
মনেৰে ভাল গতি দেখা নাই। বুঢ়াটোলৈ বৰ মৰম লাগে।

১ম—যাওঁ পায়, কোনোবাই ইয়াত পালেবা কি কৰে?

২য়—এবা মইও যাওঁ পায়, কথা বৰ বাক দেখা নাই।

দ্বিতীয় দৃশ্য।

যুদ্ধক্ষেত্ৰ।

(যুদ্ধ কবি কবি)

ভীষ্ম—ইমান বেলিব যুঁবত জয়োজনকে একেঠাইতে লগ
পাইছোঁ। শব-পুষ্পহাৰ দি জীৱন ধাৰণৰ সাৰ্থকতা
কৰোঁ। এইয়া আশীৰ্বাদৰ পুষ্প উপহাৰ লোৱাঁ।
(শব মাৰে)

অৰ্জুন—ধৰক পিতামহ, ময়ো শ্ৰীচৰণত অঞ্জলি দিছোঁ (শবমাৰে)।

ভীষ্ম—শুনা ধনঞ্জয়! কাক মাতিব লগা আছে মাতি লোৱা।

দেৱতা, অশ্বৰ, গন্ধৰ্ব, কিন্নৰ কাক মাতা মাতা, কোনেও
বন্ধা কৰিব নোৱাৰে। বিশ্বস্তৰ শ্ৰীকৃষ্ণক বিদ্ধিবৰ বাবে এই
শৰ মাৰিলোঁ। (যুদ্ধ)

কৃষ্ণ—কি কৰিছা পাৰ্থ? কি কৰিছা ভীষ্মৰ শৰ কাটা, মোৰ
গোটেই শৰীৰ জৰ্জৰিত কৰিলে।

ভীষ্ম—কত জীৱ ধ্বংসৰ সূচনা কৰিছা, সামান্য যন্ত্ৰণাত কিয়
কাতৰ হৈছা কৃষ্ণ, আকৌ লোৱা।

(আকৌ যুদ্ধ)

কৃষ্ণ—কি কৰিছা সখি? মোৰ গোটেই শৰীৰ ক্ষত-বিক্ষত
হৈছে—বাণ কাটা।

অৰ্জুন—যথাশক্তি চেষ্টা কৰিছো। বাণ কাটিয়ে আছোঁ।
কেনেকৈ কবপৰা আহি তোমাৰ গাত পৰিছেহি বজিব
পৰা নাই।

ভীষ্ম—নিৰ্দ্দয়! ওঠৰ অন্ধোহিনী সেনা বলি দিবলৈ আনিছা;
অৰ্জুনক বধত তুলি ঘোৰাৰ লেকাম ধৰি হাঁহি মুখে
প্ৰাণী বধ কৰাইছা। উপহাৰ লোৱা, ক্ষত্ৰিয়ৰ মৃত্যু-যন্ত্ৰণা
কি তাক ভোগ কৰাম।

(যুদ্ধ)

কৃষ্ণ—অৰ্জুন, এদিন তুমি ভীষ্মক বধিম বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিলো
নহয়; এতিয়া তুমি কি যুদ্ধ কৰিছা? এই বন্ধাই
নেকি যুদ্ধ? ইয়ালৈকে মোক বধৰ সাৰথি কৰিছিলো?

অৰ্জুন—এই বিশ্বত পিতামহৰ সন্মান বীৰ নাই বুলি জানিও
প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিলো। তাৰ কাৰণ তুমিহে, যদি কিবা
পণ কৰাইছিলো তাৰবাবে তুমিহে অপৰাধী।

কৃষ্ণ—আক সখি নোৱাৰোঁ, গোটেই শৰীৰ ক্ষত-বিক্ষত হৈ
গৈছে। চক্ৰ! সাজু হোৱা, বৰা ভীষ্মক ময়ে বধ কৰোঁ।

অৰ্জুন—কি কৰা! কি কৰা সখি! প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ হ'ল।

কৃষ্ণ—তোক প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ। প্ৰথমে ভীষ্মক নিধন কৰি এই
সুদৰ্শন চক্ৰেৰে কোবৰসকলক মাৰি নিষ্কটক কৰিম।
(ভীষ্মৰ প্ৰতি চক্ৰ লৈ আগ বাঢ়ে)

ভীষ্ম—(ধনু-শৰ পেলাই হাতঘোৰ কৰি) সার্থক জীৱন!

দেৱ দেৱ কমল নয়ন, মাৰা সুদৰ্শন বধা মোক, মোৰ
নবদেহ আজি ধনু।

প্ৰভু, ধৰ্মক্ষেত্ৰত চৰণ দি পৃথিৱীৰ সন্মান ৰাখিলো।

অৰ্জুন—ক্ষান্ত হোৱা সখি! চক্ৰ সম্বৰণ কৰা। মই প্ৰতিজ্ঞা
কৰিছোঁ আজি ভীষ্ম পিতামহক বধ কৰিম।

(শিখণ্ডীৰ প্ৰবেশ)

শিখণ্ডী—আপুনি কিয়, মই বধিম।

ভীষ্ম—মোৰ জীৱনৰ সকলো কাম শেষ হল! মই আক অস্ত্ৰ
নধৰোঁ—এই ত্যাগ কৰিলো। মোক জয় কৰিবলৈ
ক্লীৰৰ আশ্ৰয় লৈছা! এই জীৱনত বণক্ষেত্ৰত এয়ে প্ৰথম
পিঠি দিলোঁ। সোৱা আইয়ে মোৰ মৃত্যু জানি চকু-
পানী টুকিছে।

পঞ্চম অঙ্ক ।

শব-শয্যাত ভীষ্ম ।

[যুধিষ্ঠিৰ, দুৰ্য্যোধন, বৰ্ণ, শ্ৰীকৃষ্ণ আদি]

ভীষ্ম—বীৰসকল, আহাঁ তোমালোকক দেখি বৰ সন্তোষ পালো । মোৰ হাত-ভৰি সকলো অৱশ, পৃথিবীৰে নৈতে সি থৈছে—দাজিৰ নোৱাৰো । মোৰ মূৰটো ওলমি আছে, তোমালোকৰ মুখ ভালকৈ দেখা নাই । মূৰটো দাজি থবৰ কিবা এটা দিহা কৰিব নোৱাৰা নে ?

(দুৰ্য্যোধনে তৎক্ষণাত এটা গাক আনে)

নহয়—এই গাক এই শয্যাৰ উপযোগী নহয় । ধনঞ্জয় ! ধনঞ্জয় !

অৰ্জুন—এইয়া দাস ইয়াতে আছে, কি কৰিব লাগে আদেশ কৰক ।

ভীষ্ম—মূৰটো ওলমি আছে অলপ দাজি বাখিব পাৰিযানে ?

[অৰ্জুনে শব মাৰি মূৰটো দাজি দিয়ে]

এবা, এইহে উপযুক্ত উপাধান । শুনা ধনঞ্জয় ! আজি যদি মোক তুমি উপযুক্ত উপাধান দিব নোৱাৰিলাহেঁতেন মই তোমাক শাপ দিলোহেঁতেন ! শিখণ্ডীৰ গাৰ জীৱৰ পৰা তুমি যি চোকা শব মোৰ গালৈ মাৰিছিল সি সেইবিলাকে মোৰ গোটেই শৰীৰ দক্ষ কৰি বৰ যাতনা দিছে, মুখ শুকাই গৈছে—বৰ পিয়াহ লাগিছে ।

[দুৰ্য্যোধনে সোণৰ পাত্ৰত পানী আনে]

তৃতীয় দৃশ্য]

ভীষ্মৰ শব-শয্যা ।

৩৯

দুৰ্য্যো—পিতামহ ! এইয়া পানী আনিছো খাওক ।

ভীষ্ম—দুৰ্য্যোধন ! তুমি মোৰ অৱস্থা বুজিব পৰা নাই । মোৰ জীৱন আৰু ইহলোকৰ জীৱন নহয় । যি পানীয়ে তোমালোকৰ পিয়াহ গুচায় সেই পানীয়ে মোৰ পিয়াহ গুচাব নোৱাৰে । মই শব-শয্যাত শুই মনুষ্যলোকৰ পৰা আঁতৰি আছোঁ । ধনঞ্জয় ধনঞ্জয়, মোৰ পিয়াহ গুচুৱা ।

[অৰ্জুনে পৃথিবীলৈ শব মাৰে আৰু পাতালৰপৰা পানী ওলাই ভীষ্মৰ মুখত পৰে] ।

অৰ্জুন—পিতামহ ! পাতালৰ ভোগৱতাৰ পানীৰে এইয়া তৰ্পণ কৰিছোঁ ।

ভীষ্ম—আহ্ ! কি তৃপ্তি ! দুৰ্য্যোধন, চোৱা আৰু বজাসকল, সকলোৱে চাওক । এই অৰ্জুনৰ আচৰিত শক্তি । মোৰ শেষ অনুৰোধ শুনা । তোমালোকে ধনঞ্জয়ৰ লগত যুদ্ধ নকৰি সন্ধি কৰা আৰু অৰ্দ্ধ ৰাজ্য পাণ্ডৱক প্রত্যৰ্পণ কৰা ।

দুৰ্য্যো—আপুনি যেতিয়া উপযুক্ত সেৱক পাইছে, অনুমতি দিয়ক আমি শিবিৰলৈ গৈ বিশ্রাম কৰোঁগৈ ॥

ভীষ্ম—যোৱা বাক । ভৰি পথানত কোন ?

কৰ্ণ—যাক আপুনি সদায় ঘেৰ কৰে, যি আপোনাৰ চকুৰ শূল সিয়েই মই বাধামুত কৰ্ণ ।

ভীষ্ম—ভৰি পথানত নহয়, মোৰ বুকুৰ ওচৰলৈ আহাঁ । শুনা কৰ্ণ, শুনা মোৰ প্ৰাণৰ কথা—শুনা, মই তোমাক কেতিয়াও ঘেৰ কৰা নাই । কুক-পাণ্ডৱক যেনেকৈ ভাল পাওঁ তোমাকো

তেনেকৈয়ে ভাল পাওঁ। অত্ৰ লোক কোন আছে
অলপ আঁতৰি যাওক। (অনপ বৈ) কৰ্ণ! তুমি বাধাৰ
পুত্ৰ নোহোৱা, কুন্তীৰ পুত্ৰহে।

কৰ্ণ—পিতামহ! আপুনি শব-শয্যাত পৰি এনেকুৱা সন্দেহ-
জনক কথা কৈ মোৰ মস্তিষ্ক বিকৃতি নকৰাব। মই দুৰ্য্যো-
ধনক সহায় কৰিবলৈ প্ৰতিজ্ঞা পাশত আৱদ্ধ আছোঁ।
মোক বন্ধা কৰক পিতামহ।

ভীষ্ম—কৰ্ণ! তোমাৰ সমান বাৰ নাই, তোমাৰ সমান দাতা
নাই। পিচে নীচৰ সঙ্গত পৰি তোমাৰ প্ৰভাৱ হ্ৰাস হৈছে।
তুমি দুৰ্য্যোধনৰ সঙ্গ এবিধ নোৱাৰা সেইটো জানো।
কেনেবাকৈ ভাল মতি হয় বুলিহে মাঞ্জে। মাঞ্জে কটুকথা
কওঁ। শুনা কৰ্ণ, কৃষ্ণ-ধনঞ্জয়ৰ নিচিনাকৈ তোমাকো
অন্তবেবে সৈতে ভাল পাওঁ আৰু শ্ৰদ্ধা কৰোঁ।

কৰ্ণ—আপোনাৰ এই কথাই মোৰ বুকু শেলে বিদ্ধাদি বিদ্ধিছে।
আপোনাৰ কটুবাৰ্য্যত দুঃখিত হৈ মই মূৰ্খৰ নিচিনাকৈ
অস্ত্ৰ ত্যাগ কৰিলোঁ। যিমান দিন জীয়াই থাকোঁ সেই কথা
সিমান দিন মোৰ মনত থাকিব যে ময়ে আপোনাৰ বধৰ
কাৰণ হগোঁ। নহলে ভোগৱতীৰ পানী আনি অৰ্জুনে
আপোনাৰ তৰ্পণ কৰিব নেলাগিলহেতেন।

ভীষ্ম—যোৱা বোপা, কোনোমতেই অৰ্জুনৰ লগত যুদ্ধ কৰি-
বলৈ পৰাঙ্কুশ নহবা। অহঙ্কাৰ পৰিত্যাগ কৰি বীৰত্ব
অৱলম্বন কৰি যুদ্ধ কৰা—তোমাৰ মঙ্গল হওক।

(কৰ্ণৰ প্ৰস্থান)

ভবি-পথানত বহি কোনে কোমল হাতেৰে মোৰ ভৰি
মোহাৰি মোৰ গোটেই গা শাত কৰি দিছা? সকলো
যাতনা গুচাই দিছা—কোন তুমি?

শ্ৰীকৃষ্ণ—পিতামহ! সকলোকে চাই ললা, মই কি অপবাধ
কৰিলোঁ যে মোক চাবলৈকো নিবিচাৰিলা?

ভীষ্ম—কৃষ্ণ! তুমি! তোমাক যে হৃদয়ত স্তমাই দিনে-ৰাতিয়ে
চাই আছোঁ। তুমি বাহিবলৈ কেনেকৈ আহিলা? মই
তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ কৰিলোঁ বুলি খদ্ৰ কৰি তুমি
বাহিবৰপৰা দেখা দিছা! কৃষ্ণ, হাতত ধৰা, গোটে জীৱন
যুদ্ধত ক্লান্ত হৈছে। ধৰা, তোমাৰ নামৰ ওপৰতে বিশ্ৰাম
কৰোঁ। নহয়, নেলাগে তুমি যে বাহিৰে ভিতৰে, গছ-
লতা সকলোতে, পৃথিবীৰ সকলো অণু-পৰমাণুতে—
তুমি, জলে, স্থলে অইন কি শবৰ মুখতো তুমি।
বাসুদেৱ, শব-শয্যাত উত্তৰায়ণ নোহোৱালৈকে যেন
মই পৰি থাকিবলৈ শক্তি পাওঁ।

শ্ৰীকৃষ্ণ—তোমাৰ ইচ্ছা পূৰ্ণ হওক।

ভীষ্ম—বিপৰীতেষু কালেষু পৰিস্ফীণেষু বন্ধুযু। ত্ৰাহিমাং কৃপয়া
কৃষ্ণ শৰণাগত বৎসল ॥

—যৱনিকা—

—: ଭାରବୀୟା ସକଳ :—

୧ମ ଅଙ୍କ ।

୧ମ ଦୃଶ୍ୟ :—ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୈଫୋଧନ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, ଶକୁନି, ଦୁଃଶାସନ,
ବଞ୍ଜାସକଳକ, ଦୂତ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆକ ଅର୍ଜୁନ ।

୨ୟ ଦୃଶ୍ୟ :—ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୈଫୋଧନ ଆକ ବଞ୍ଜାସକଳ ।

୩ୟ ଦୃଶ୍ୟ :—ହୁଟା ସେନା ।

୨ୟ ଅଙ୍କ ।

୧ମ ଦୃଶ୍ୟ :—ଶକୁନି, କର୍ଣ, ଦୁଃଶାସନ, ପଞ୍ଚ ପାଣ୍ଡବ ଆକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ।

୨ୟ ଦୃଶ୍ୟ :—ଭୀଷ୍ମ, ପଞ୍ଚ ପାଣ୍ଡବ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଦ୍ରୈଫୋଧନ ଆକ କର୍ଣ ।

୩ୟ ଦୃଶ୍ୟ :—ଅର୍ଜୁନ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବଳୋଭଦ୍ର, ଶିଖଣ୍ଡୀ ଆକ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ।

୩ୟ ଅଙ୍କ ।

୧ମ ଦୃଶ୍ୟ :—ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୈଫୋଧନ ।

୨ୟ ଦୃଶ୍ୟ :—ଦୁଃଶାସନ, ଶକୁନି, କର୍ଣ, ଦ୍ରୈଫୋଧନ ଆକ ଅର୍ଜୁନ ।

୩ୟ ଦୃଶ୍ୟ :—ଭୀଷ୍ମ, ଅର୍ଜୁନ ଆକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ।

୪ର୍ଥ ଅଙ୍କ ।

୧ମ ଦୃଶ୍ୟ :—ହୁଟା ସେନା ।

୨ୟ ଦୃଶ୍ୟ :—ଭୀଷ୍ମ, ଅର୍ଜୁନ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଶିଖଣ୍ଡୀ ଆକ ସେନାସକଳ ।

୫ମ ଅଙ୍କ ।

—[ଶବ-କ୍ଷୟା]—

ଭୀଷ୍ମ, ଅର୍ଜୁନ, ଯୁଧିଷ୍ଠିର, କର୍ଣ, ଦ୍ରୈଫୋଧନ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
ଆକ ବଞ୍ଜାସକଳ ।

—ସରନିକା—